

LJUBLJANSKE “KNJIGE SVETA” OD AUERSPERGOV DO HACQUETA

Božidar Jezernik

17

IZVLEČEK

V pričujočem prispevku avtor obravnava vlogo in pomen muzejskih zbirk, nastalih v Ljubljani v zgodnji moderni dobi, njihove lastnike, muzejske predmete ter vlogo in pomen teh zbirk za razvoj znanstvenega pogleda na svet.

Ključne besede: Ljubljana, zbirke, muzeji, grofi Auerspergi, apotekar Toth, Janez Vajkard Valvasor, Gabrijel Gruber, Baltazar Hacquet

ABSTRACT

The present article deals with the role and importance of museum collections established in Ljubljana in the early modern age, their owners, museum objects, and the role and significance of these collections to the development of a scientific view of the world.

Keywords: Ljubljana, collections, museums, the Counts of Auersperg, the pharmacist Toth, Johann Weichard Valvasor, Gabriel Gruber, Balthasar Hacquet

Temeljito branje besedil z avtoriteto je bilo za sholastiko najvišji vir spoznanja, zato sholastiki svojih dognanj niso empirično preverjali. Učenjaki so začeli opazovati svet s svojimi čutili in ga spoznavati na podlagi kritične presoje šele po koncu obdobja bojevitosti protireformacije. Nov pogled na svet je v poznem šestnajstem in sedemnajstem stoletju sprožil po vsej zahodni in srednji Evropi nastanek *akademij, kabinetov in muzejev* z zbirkami, ki so raziskovalcem omogočale empirično preučevanje najrazličnejših vprašanj. Ustanovitelji in člani akademij ter zbiralci so se poimenovali z različnimi imeni *curiosi, otiosi in virtuosi*, povezovalo pa jih je prepričanje, da je znanje moč, ki omogoča krepitev človekove kontrole nad naravo ter razvoj prirojene človeške razumnosti in superiornosti (Wittlin 1949: 59–60).

V zbirkah *curiosov, otiosov in virtuosov*, predhodnicah današnjih muzejev, so bili umetniški izdelki, redkosti in naravoslovne kurioziteti. Prvotno so nastale kot razvedrilo premožnih in ekscentrikov, njihovo število pa je močno poraslo z nastankom tajnih društev, kakršno je bilo na primer *Societas secretorum naturae*, ustanovljeno v Neaplju v šestnajstem stoletju. Eksperimentalnim znanostim namreč ni bila naklonjena ne

rimskokatoliška niti reformirane krščanske cerkve, prav nasprotno; zato so navdušenci morali raziskave opravljati na skrivaj. Tako so, denimo, pripadniki mednarodnega skrivnega društva v svojem prizadevanju po *diffusion of knowledge* ("razširjanje znanja") v Oxfordu okrog leta 1645 ustanovili Invisible College; ta se je leta 1662 razvil v znamenito Royal Society (Adam 1939: 3).

18

O obstoju takšnih zbirk na današnjem slovenskem ozemlju nimamo podatkov, kot ocenjuje Jože Hudales pa zaradi lokalnih okoliščin njihovo število "najbrž ni bilo zelo visoko" (2008: 59). Najpomembnejšo tovrstno zbirko so imeli grofje Auerspergi, ki so zbrali dragocene starine, kovance in raritete ter slovečo knjižnico (Valvasor 1689: XI, 669). V njihovem Knežjem dvorcu je sčasoma nastala *Kunst- in Raritätetnkammer*, v gradu Turjak pa Rustkammer (Hudales 2008: 61). V njihovi orožarni na Turjaku si je Valvasor ogledal leseno škatlo, ki je skrivala "neprecenljivo dragocenost", to je dve koži, slečeni s človeških lobanj in napolnjeni. Glavi sta pripadali Herbartu von Auerspergu in Friedrichu von Weixelbergu, ki sta bila ubita v bitki z Osmani pri Budačkem leta 1575. Zmagovalci so jima odsekali glavi, ustrojili kožo in ju poslali na sultanov dvor. Od sultana so ju odkupili turjaški gospodje za "znatno plačilo" in ju prinesli domov, da bi ju ohranili "v večnem spominu" (Valvasor 1689: XI, 27; Jezernik 2004: 137).

Noble Passion v vojvodini Kranjski

Iz Valvasorjevih opisov pa vzemo več o stanju znanosti na Kranjskem v drugi polovici sedemnajstega stoletja. Kot poroča avtor *Slave vojvodine Kranjske* so se duhovni in plemiči ukvarjali s čaranjem kot z *noble Passion*. Tako lahko beremo, da je nekemu kranjskemu plemiču njegov *curieusen* stanovski tovariš začaral glavo goveda (Valvasor 1689: XI, 80). Ali pa, da sta neki duhovnik in plemič skušala priklicati hudiča. Prvi je obiskal Valvasorja in se mu predstavil kot poklicni astrolog, ki vsako prosto uro porabi za to plemenito umetnost, in se postavljal pred Valvasorjem s svojim poznavanjem "naravne magije" (Valvasor 1689: XI, 98). Valvasor nam pripoveduje tudi o svetilki iz človeške krvi, ki je z jakostjo svetlobe nakazovala, ali je bil lastnik zdrav ali bolan (Valvasor 1689: III, 460). Valvasor sam je še trdno verjel v take možnosti in je nekatere podobne stvari tudi sam preskusil ali iznašel (glej npr. Valvasor 1689: III, 356–357, 460–461).

Vendar pa v *Kunst- und Wunderkammern* ne smemo videti zgolj nekritičnih mešanic predmetov, porojenih iz gole zbirateljske sle, temveč odraz stopnje razvoja znanosti. Učenjaki, kakršen je bil Valvasor, so si želeli zbrati enciklopedično znanje, ker so menili, da bodo s tem lahko doumeli "enotnost v načrtu univerzuma" (Schlosser 1908: 92). Znanje so črpali iz del klasičnih avtorjev, kot je bil na primer Plinij, pa tudi iz biblije. Pravzaprav so nekateri v prvi knjigi Stare zaveze videli idealno, čeprav nedosegljivo zbirko (Schulz 1994: 186). Zaradi napredka znanosti so v sedemnajstem stoletju iz teh zbirk začeli opuščati predmete, kot so bili na primer samorogov rog ali ostanki zmajev, kajti učenjaki so začeli opuščati načela podobnosti in verjetnosti ter jih zamenjevati z idejo primerjanja. Muzeji in zbirke so v tem novem projektu opazovanja in merjenja imeli pomembno vlogo. Naravoslovcem so namreč omogočali, da so v njih prebirali "knjigo narave" (Findlen 1994: 55). To je bilo vodilo pri nastanku zgodnjih modernih znanstvenih zbirk, kakršna je bil na primer *repositorij* Royal Society, ustanovljen v

Londonu leta 1660 zaradi sistematičnega zbiranja in katalogiziranja predmetov, ki naj bi predstavljali celoten naravni red (Hides 1997: 20; Macdonald 1998: 7–8).

Skrivnostni Škot Toth

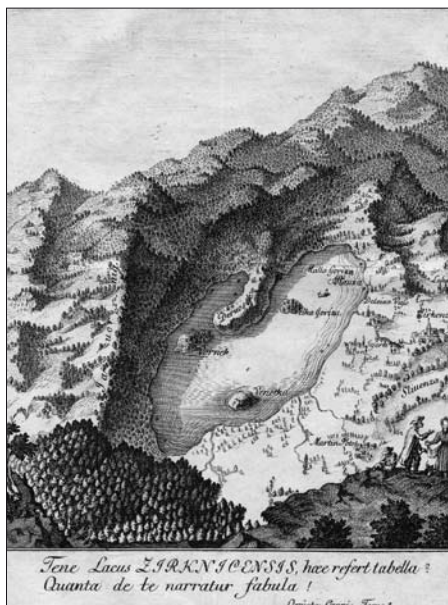
Najstarejše znano poročilo o obstoju podobne "knjige narave", to je zbirke kamnin in redkosti v Ljubljani, je zapisal angleški popotnik Edward Browne (1644–1708). Browne se je pomladi 1664, po opravljeni diplomski na Trinity Collegeu v Cambridgeu, odpravil na svoje prvo izobraževalno potovanje po Evropi. Ko se je vrnil domov, je postal član Merton Collegea v Oxfordu, kjer je 1667 doktoriral iz medicine; istega leta je postal tudi član Royal Society. Leta 1668 se je odpravil na svoje drugo potovanje, tokrat po Holandiji, Belgiji, Nemčiji, Avstriji in Madžarskem z ekskurzijami v dežele, ki so bile takrat del Osmanskega cesarstva. Tja se je odpravil z Dunaja, in to kljub nasprotovanju svojega očeta, ki je sina v pismu, napisanem 21. decembra 1668, takole odvrčal od namere: "verjemi mi, nobena ekskurzija na Poljsko, Madžarsko ali v Turčijo znanstveniku ne doda ne prednosti niti ugleda" (Keynes 1931: 43).

19

Edward Browne je prvič objavil opis svojega potovanja leta 1673, knjiga pa je dosegla več izdaj. V potopisu je med drugim opisal tudi svoje potovanje z Dunaja v Benetke, kamor se zvedavi mladi učenjak in popotnik ni odpravil s pošto kočijo, temveč na konju, da se je lahko poljubno zadržal na zanimivejših točkah (Browne 1673: 117). Na Kranjsko sta ga tako kot številne njegove sodobnike pritegnila predvsem presihajoče Cerknjsko jezero in rudnik živega srebra v Idriji. V svojem potopisu pa je nekoliko daljši opis namenil tudi glavnemu mestu dežele Kranjske:

"*Labach* ali *Lubiana* je glavno mesto Kranjske (Carniola); skozenj teče reka *Labach*, ki se nato izliva v Savo. Je čedno mesto z gradom, ležečim na hribu. Nadzira dve veliki dolini na severu in jugu in ima dober pregled nad mnogimi hribi in gradovi, a ga obvladuje drugi hrib nedaleč stran od njega. Je zanemarjen, čeprav smo izvedeli, da je prestal silovito obleganje, kajti medtem, ko je cesar Friderik sprejemal krono v Aachnu, sta njegov brat Albert in grof Ulrik izkoristila priložnost in ga oblegala, toda nudil je tako dober odpor, da je cesar imel dovolj časa, da je prekinil obleganje in uničil armado. V Ljubljani sem se po sreči srečal z g. Tothom, škotskim apotekarjem v tem mestu, ki je bil zelo vljuden do mene, razkazal mi je okoliške kraje in mi pokazal mnoge znamenitosti ter nekaj mineralov iz teh krajev.

Za to mesto velja, da je stari *Nauportus*, slaven zaradi pristanka Argonavtov, ki so odpluli iz kraja *Argos Pelasgicum* v Tesaliji in pluli v Kolhidiko vzhodno od Črnega morja. Toda ker jih je preganjal kralj Kolhidike, ki je za njimi poslal svoje ladje, se niso mogli vrniti prek *Hellesponta*, temveč so se usmerili proti severu in pripluli do ustja reke Ister ali Danubius, in nadaljevali ob tej reki navzgor, dokler niso prišli do sotočja Donave in Save, in nadaljevali ob Savi navzgor ter prišli do reke *Labach*. Idoč ob tej reki so pristali blizu tega kraja, ki so ga stari imenovali *Nauportus*, in potem potovali do Jadranskega morja ter se vrnili v Grčijo. Tako da sem bil na svojih potovanjih blizu izhodišča v Tesaliji in na kraju njihovega pristanka na Kranjskem" (Browne 1673: 126).

Cerkniško jezero (iz: B. Hacquet, *Oryctographia Carniolica*, 1778–1789).

Ta relativno kratek in splošen opis glavnega mesta dežele Kranjske sicer ne vsebuje obilice detajlnih opisov mestnih znamenitosti, a je kljub temu dragocen za poznavanje in razumevanje kulturne zgodovine dežele in njenega glavnega mesta. Iz njega je jasno videti, da je bila v času Brownovega bivanja v Ljubljani legenda o Argonavtih, ki so pripluli z Argom po Donavi, Savi in Ljubljanici na Vrhniko in od tam prenesli ladjo v Jadransko morje, zelo živa. Po tradiciji naj bi namreč Jazon ustanovil naselbino Emono leta 1222 pred našim štetjem (Schönleben 1681: 83–85).¹ Ponosni na starodavno poreklo svojega mesta so Ljubljancani šteli leta od prihoda Argonavtov leta 1222 pred našim štetjem (Kopriva 1989: 236). Neznani avtor rokopisa z naslovom *Curia Labacensis Urbis Metropolis Duc. Carnioliae* iz leta 1660 pa je, denimo, predlagal, naj se v novi mestni hiši v veliki dvorani na stropu naslika Jazon, kot ustanovitelj mesta, na slavnostnem vozu z dvainštiridesetimi Argonavti (Steska 1899: 189).

Še posebej dragocen pa je podatek o Brownovem srečanju s škotskim apotekarjem Tothom, ki mu je “pokazal mnoge znamenitosti ter nekaj mineralov iz teh krajev”. Browne sicer ni specificiral, kakšne *curiosities* mu je pokazal Toth, vendar je iz dejstva, da je Edward Browne kmalu po vrnitvi s svojega drugega potovanja postal član Royal Society, mogoče sklepati, da je bil z delovanjem tega društva ali njegovega predhodnika na nek način povezan tudi Toth oziroma da je bila njegova zbirka znana tudi med njimi. Browne si je namreč na svoji poti načrtno ogledoval prirodoslovne zbirke, za katere je vedel ali na katere ga je med potovanjem opozoril njegov oče sir Thomas Browne. Ta mu je, denimo, v pismu, napisanem 23. decembra 1668, svetoval ogled cesarjeve *Schatzkammer* na Dunaju z njenimi *Rarities*, za katero je slišal, da vsebuje tudi “nekaj

¹ Linhart je Schönlebnovo letnico popravil na leto 1260 pred Kristusom (Linhart 1796: I, 15).

manjvrednih kovin, spremenjenih v zlato" (Keynes 1931: 44). Spreminjanje manjvrednih kovin v zlato pa je bilo eden izmed velikih ciljev alkimistov, prvih eksperimentalnih naravoslovcev (Heckethorn 1875: I, 218). Ti so pripisovali poseben pomen živemu srebru in tega je bilo zahvaljujoč idrijskemu rudniku na Kranjskem dovolj. Zato je ta dežela pritegnila pozornost nekaterih izjemnih učenjakov, od katerih so se nekateri tudi naselili v njenem glavnem mestu.

Vsekakor si težko predstavljamo, da bi med svojim komaj dvodnevnim postankom v Ljubljani mladi popotnik naletel na škotskega apotekarja po golem naključju; bolj verjetno se zdi, da je zanj in njegovo zbirko vedel, še preden je prispel v Ljubljano. Na obstoj določenih predhodnih povezav pa kaže posredno tudi to, da je Edward Browne s svojim raziskovalnim delom vplival tudi na Valvasorja. Podobno kot Browne se je tudi Valvasor leta 1658 po dokončanem študiju na ljubljanskem jezuitskem liceju odpravil na izobraževalno potovanje najprej na Dunaj, potem v Nemčijo, v Švico, Italijo, Francijo in celo Afriko. Po vrnitvi s potovanja in poroki z Ano Rosino Graffenweger (1672) je Valvasor (1641–1693) kupil graščino Bogenšperk pri Litiji. "To grajščino je izpremenil Valvasor v pravcato svetišče muz, kjer je imel bogate zaklade svojih zbirk, izbrano, mnogoštevilno knjižnico, matematično-fizikaličen kabinet in veliko zbirko novcev" (Radics 1904: 7).

Valvasorjev *muzej* je vseboval osemnajst zvezkov grafične zbirke, mineralije in posamezne primerke redke ali nenavadne žive narave, kot so bile "gamsje krogle" oziroma bezoarji,² matematične inštrumente in stare novce; poleg tega je imel še veliko knjižnico.³ Navedene skupine predmetov iz Valvasorjeve zbirke so bile skladne s sistematiko, ki jo je že leta 1565 na podlagi zbirke bavarskih vojvod v Münchnu sestavil dr. Samuel von Quichenberg (glej Schlosser 1908: 73–76). Kot domneva France Stelè, si je Valvasor ogledal to zbirko na svojem potovanju v Münchnu, prav tako podobne zbirke na Dunaju (Stelè 1928: 32). Valvasor ni bil samo zbiralec, temveč tudi aktiven raziskovalec, ki ga je Royal Society 1687 zaradi razprave o novem, originalno izumljenem načinu litja stopljene rude (Valvasor 1687) imenovala za svojega člana (Radics 1904: 7; Reisp 1983: 161). Glede na to, da so Valvasorjevo delo poznali in cenili tudi na Angleškem, pa se zdi povsem umestno vprašanje, kakšno vlogo je pri razvoju Valvasorjevega interesa za raziskovanje narave odigral skrivnostni škotski apotekar. Še posebej, če upoštevamo, da je Valvasor sam eksperimentiral z živim srebrom in se sam "kmalu in popolnoma uveril, da je vse početje alhimistov in iskanje 'kamna modrijanov' povsem neuspešno in sleparsko" (Radics 1904: 8).

Pomembna kulturnozgodovinska rariteta iz konca sedemnajstega stoletja je bila tudi botanična zbirka, ki jo je zbral *dr. med. et phil.* Janez Krstnik Flysser iz Ljubljane.

² Podrobneje o bezoarjih glej Blount (1693: 30–7).

³ "V zvezi s sistematiko Valvasorjeve zbirke nas lahko zanima sistematika, po kateri je Schönleben uredil knjižnico v Auerspergovem knežjem dvorcu v Ljubljani in iz katere diše ista miselnost kot iz Valvasorjeve; Schönleben je razdelil knjige po njih vsebini v 9 skupin: 1. teologija, 2. pravo, 3. politika in etika, 4. zgodovina, 5. filozofija, 6. medicina, 7. matematika in mehanične znanosti, 9. humaniora (retorika in poezija) in 9. filologija. Prva je teologija, človek in poezija oziroma jezikoslovje sta pa obakrat na zadnjem mestu" (Stelè 1928: 32). Doba romantike je ta vrstni red temeljito spremenila.

Flysserjev herbarij je bil “prava dragocenost”, na katero je Hacquet opozoril botanika Karla Zoisa. Herbarij je pozneje postal last Zoisove rodbine (Borisov 1999: 475).

V sedemnajstem stoletju se je začelo spreminjati tudi merilo za preverjanje in potrjevanje znanstvenih odkritij. Če je bilo prej najpomembnejše merilo zaslužnost in družbeni status učenjaka, ga je sedemnajsto stoletje problematiziralo in delno nadomestilo s preverjanjem rezultatov z določenimi postopki, izvedenimi v ustreznih prostorih, predvsem v laboratorijih. To so bili prostori opazovanja, kjer je bilo mogoče odkrivati resnico, katere vir niso bile več ugledne osebe, temveč ustrezni postopki. Teoretično je mogel to storiti vsakdo, ki je razpolagal z ustrezno opremo. Vendar opustitev osebnih pričevanj kot vira resnice ni pomenila, da je bila povezava med osebno identiteto in resnico povsem prekinjena; dasi javno odklonjena, je ohranila (in ohranja) vpliv znotraj krogov, ki producirajo znanstveno vednost (Macdonald 1998: 7–8).

Kapljica na kapljico – spodkoplje okamenelo podobo sveta

Preden je skrbno opazovanje narave postalo rutinsko, so se naravoslovci veliko ukvarjali z nenavadnimi pojavi in čudeži, pri čemer so se pogosto zatekali k teologiji. Tak pristop je bil presežen šele v drugi polovici osemnajstega stoletja s pojavom razsvetljenstva, ki je temeljito spremenilo podobo sveta. Zdaj je vodilno načelo znanstvenikov postalo prepričanje, da se ne smejo pustiti zapeljati nobeni avtoriteti, če empirično ugotovljena dejstva nasprotujejo zapisanim v obstoječih knjigah. Če je prej veljala svetopisemska modrost, da ni pod soncem nič novega, je zdaj svet postal spremenljiv. Še več, misel, da današnje podobo sveta že jutri lahko spremenijo nova odkritja, je postajala vedno bolj razširjena. Zgodovina narave je s svojimi odkritji svetopisemske resnice o nastanku sveta, rastlinskih in živalskih vrst ter človeka prikaz(ov)ala kot golo “praznoverje”. Naravoslovci so spoznali, kako pomembna je metoda, natančno opazovanje običajnih pojavov pa so cenili bolj od ukvarjanja z nenavadnimi pojavi (Jezernik 2004: 57–59).

V času razsvetljenstva so naravoslovci razumeli svoje delo kot prispevek k razvoju in napredku. Te plemenite cilje naj bi bilo mogoče doseči s pozornim in natančnim opazovanjem, to je z empirično metodo. Z njeno pomočjo pa so mogli dognati dosti več kot zgolj neposredno uporabna odkritja. Podrobno opazovanje narave in delovanja elementov je nazorno pokazalo, kako zelo zmotne so bile številne veljavne predstave o svetu. Že golo opazovanje učinka kapljic vode na kamen, denimo, je učenjakom brez predsodkov dovolj jasno namigovalo na problematičnost uradne cerkvene teorije, po kateri je bil svet ustvarjen v šestih dneh nekako pred 6.000 leti (glej npr. Fortis 1778: 543).⁴

Razsvetljenstvo je pomembno zaznamovalo tudi duhovno življenje v deželi Kranjski, še zlasti v njeni prestolnici. V drugi polovici osemnajstega stoletja je v Ljubljani ustvarjalo več učenjakov evropskega pomena, nastalo je tudi nekaj slovitih zbirk. Prvi

⁴ Zgovorno je, da opat Fortis tega svojega spoznanja ni omenil v italijanskem izvorniku svojega *Potovanja v Dalmacijo* (1774), temveč šele štiri leta pozneje v angleškem prevodu tega pomembnega dela iz zgodovine narave. Svetopisemsko naziranje o starosti Zemlje je dokončno zavrnil šele James Hutton v svojem predavanju *Theory of the Earth* iz leta 1785 (objavljeno 1788).

med njimi je bil jezuit Gabriel Gruber, pomemben naravoslovec, ki je po odhodu iz Ljubljane v ruskem mestu Polock zasnoval in priredil zbirko po vzoru znamenitega jezuitskega muzeja v Rimu, ki ga je uredil p. Athanasius Kircher (Hudales 2008: 88–89). Ali je Gruber imel podobno zbirko že v svojem ljubljanskem obdobju, ni znano. Potopis Benečana Francesca Griselinija (1717–1787), ki se je v Ljubljani ustavil na svoji poti v Banat leta 1774, pa nakazuje, da je Gruber postavil temelje svoje zbirke že v Ljubljani. Griselinijev potopis bralcem tako predstavlja bodočo Gruberjevo palačo in zbirko, ki naj bi dobila prostor v njej:

“Stavbo, ki so jo začeli graditi pred nekaj leti in bo proslavila kranjsko prestolnico, zdaj že naglo dokončujejo, služila pa naj bi kot zbirališče članov že ustanovljenega gospodarskega društva, ki je nastalo z napredovanjem državnega kmetijstva, in kot kraj, kjer bi se mladina lahko posvečala študiju človeštvu najkoristnejših znanosti in umetnosti. Ko se je to društvo v Jezuitskem kolegiju obogatilo z dragoceno opremo, to je z vrsto najboljših knjig s področja kmetijstva, botanike in vseh ostalih vej zgodovine narave in z redkimi fosili, umetnimi kuriozitetami, modeli koristnih strojev ter izbranimi napravami za vsakovrstna fizikalna opazovanja in poskuse, je bilo nujno urediti kraj, kjer naj bi vse te reči hranili. Tudi to bo po načrtih prečastitega g. op. Gruberja in s sredstvi, ki jih je uspel zbrati, uspelo. Salon je prečudovit, sobe pa, ki se vrtijo, so veličastne. Brez observatorija, opremljenega s kovinskimi prevodniki, seveda ne gre, četudi se poznavalci narave strinjajo, da dandanes ne smejo manjkati niti iznajdbe, s katerimi so ljudje kot Franklin ali P. Beccaria po trdem študiju iz Jupitrovih rok iztrgali njegove mogočne strele” (Griselini 1780: 52).⁵

Hacquetov *Naturalienkabinet*

Iz tega obdobja je bolje poznana zbirka, ki jo je zbral Baltazar Hacquet, rojen 1739 ali 1740 v kraju Le Conquet v Bretanji, umrl 1815 na Dunaju. Hacquet je med sedemletno vojno (1754–1763) služil kot ranocelnik v pruski, angleški in francoski vojski (Wester 1954: 11–12; Piekielek 1983: 88; Borisov 1999: 461). Po koncu vojne se je na Dunaju seznanil s slovečim Holandcem Gerhardom van Swietenom (1700–1772), osebnim zdravnikom Marije Terezije. Kot načelnik vsega zdravstva v Avstriji mu je ponudil službo po lastni izbiri kraja. Hacquet si je izbral mesto rudniškega kirurga in porodničarja v Idriji: “Izbral sem si Kranjsko zaradi naravoslovja in zaradi slovečega živosrebrnega rudnika, ki tam leži, in to tem bolj, ker sem vedel, da živi tam slavni Scopoli” (Hacquet 1789: I, ix).

Službo v Idriji je nastopil leta 1766 in jo opravljal do leta 1773, ko je bila izdana prepoved delovanja jezuitskega reda v deželah avstrijskega cesarstva. V Ljubljani so potrebovali nove javne profesorje in Hacquet je dobil mesto javnega profesorja anatomije, kirurgije in porodništva na ljubljanskem liceju; v tej službi je ostal do leta 1787 (Dimitz 1876: IV, 185; von Marchturn 1897: 1–2). V takratni ljubljanski družbi, kjer sta znanost in napredek imela navdušene privrženca, se je hitro uveljavil. Cesarska

⁵ Za prevod iz italijanščine se zahvaljujem prof. dr. Mihi Pintariču.

kmetijska družba v Ljubljani ga je 1772. sprejela za rednega člana, dve leti pozneje pa še za svojega stalnega tajnika. Nemirni duh raziskovalca narave in njenih zakonitosti ga je vodil v najbolj odmaknjene in najtežje dostopne dele avstrijskega cesarstva, da je lahko na svoje oči opazoval naravo ter zbiral predmete za svoj prirodoslovni kabinet. Leta 1769 je odšel na Vezuv in Etno, kjer je zbiral primerke strnjene lave (Wester 1954: 12; Borisov 1999: 466). Jeseni 1775 se je pridružil Gabrielu Gruberju, ki je na dvojbornici brigantini z dvanajstimi majhnimi topovi v spremstvu tovarne ladje in skupno dvajsetimi možmi odplul na ogled Save vse do ustja pri Beogradu. Takrat je pod Gruberjevim vplivom razmišljal o obnovitvi argonavtske vodne poti med reko Timavo pri Devinu, Kolpo, Savo in Donavo (Južnič 2003: 72; 2004: 182–183). Leta 1777 pa se je skušal kot prvi povzpeti na *Terklou* oziroma *Terglou* (Hacquet 1787: I, 29; 1784: III, 93; 1785: I, 67; primerjaj npr. Orožen 1895: 16–17).⁶ Prvi je opisal več rastlinskih vrst iz Julijskih, Karnijskih in Dinarskih Alp ter s Karpatov; zaradi njegovih zaslug so botaniki po njem imenovali tevje (*Hacquetia epipactis*) in ušivec (*Pedicularis hacquetii*) (Wester 1954: 56; Piekielek 1983: 17).

Hacquet je bil v svojem ljubljanskem obdobju zelo aktiven in je povečal število svojih publikacij s treh na petintrideset (Kidrič 1938: 272). Znano je njegovo obsežno delo s tega področja *Oryctographia carniolica* (1778 do 1789, v štirih delih). Opisal je tudi

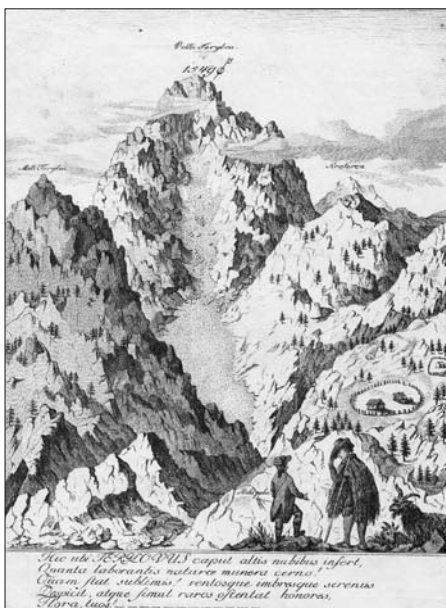
Franz Stephan von Lothringen, mož cesarice Marije Terezije, si ogleduje svojo zbirko mineralov. Za njim stoji van Swieten (slika je razstavljena v Prirodoslovnem muzeju na Dunaju).

⁶ Iz podobnih nagibov kot Hacquet je leta 1795 skušal priti na Triglav tudi Valentin Vodnik, ki je nabiral rudnine za Zoisovo zbirko (Orožen 1895: 17–18).

Idrija (iz: B. Hacquet, *Oryctographia Carniolica*, 1778–1789).

Triglav (iz: B. Hacquet, *Oryctographia Carniolica*, 1778–1789).

južnoslovanske narode, njihove običaje in socialne razmere (Hacquet 1801–1808; glej Novak 1974). Pri svojem naravoslovnem delu je sledil načelom, kakršna so zasledovali preučevalci zgodovine narave Kalm v Kanadi, Hasselquist v Palestini in Fortis v Italiji (Hacquet 1781: II, xxvi). Zaradi svojih dosežkov je bil leta 1777 izvoljen za člana več učenih društev, med drugim nemške akademije raziskovalcev narave (*Academia*

Caesarea Leopoldino Carolina Naturae Curiosorum), in sicer z akademskim priimkom Pelops Secundus (po znamenitem zdravniku iz grške antike), in je v seznamu članov akademije vpisan kot: *Professor publicus, ordinarius Universitatis* (ter na drugem mestu – *Academiae*) *Labacensis*, torej “ljubljske univerze” oziroma “akademije”, čeprav medicinsko kirurški učni zavod (licej) v Ljubljani, na katerem je Hacquet predaval anatomijo, kirurgijo in porodništvo, pa tudi botaniko in kemijo, ni imel stopnje vseučilišča (Pilleri in Mušič 1984: 59; Borisov 1999: 475).

Svoja opazovanja je Hacquet opravljal z velikim zanosom, zato morda ni čudno, da se je v Idriji in pozneje v Ljubljani čutil utesnjenega in se je nad razmerami bridko pritoževal:

26

“Tu moram razkriti še neko okoliščino, ki mi je postavila na pot marsikatero oviro. Ni bilo dovolj, da sem za blagor države žrtvoval svoje pičlo premoženje in svoje moči, v tej nehvaležni deželi, kjer je vse, kar je znanost, kakor tudi plemstvo v popolnem razsulu, z izjemo nekaj glav, ki jih je še moč najti v deželi, je bilo moje plačilo zasmeh, ali bolje rečeno, moje plačilo je bilo zaničevanje, in temu je sledilo, kot običajno, tisoč ovir, ki so mi jih postavljali največ moji šefi sami, ki so bili ali puhloglavci ali celo pobožnjaki, kakor tudi večina ostalega občinstva, ki je zaradi pomanjkanja dobre izobrazbe obdarjeno s prismuknjanim srcem. To ne zadeva samo naravoslovja, ampak tudi anatomsko in zootomsko stroko, ki sem ju opravljal: in prav tako se za deželo nesmrtnemu zgodovinarju Valvasorju, ki je žrtvoval vse svoje premoženje, ni godilo nič boljše, prav tako marljivemu geografu Florianshitshu. Tako se je godilo slavnemu in neutrudnemu naravoslovcu Scopoliju” (Hacquet 1789: IV, ix–x).

Hacquet je bil tudi navdušen zbiralec. Njegov *Naturalienkabinet* je slovel med razsvetljenimi zgodovinarji narave po vsej Evropi, mnogi med njimi so si ga prišli osebno ogledat. Med njimi je bilo več znamenitih osebnosti, kot na primer nadvojvodinja Marijana, sestra cesarja Jožefa II., ki je bila po Hacquetovih besedah “nenavadno razgledana v mineralogiji”, pa ruski veliki knez (poznejši car Pavel I.) in njegova soproga. Dne 21. marca 1784 si je Hacquetov prirodoslovni kabinet ogledal cesar Jožef II., ki ga je Hacquet zelo visoko cenil kot “edino veliko osebnost, ki jo je kdaj imela avstrijska vladarska hiša”. Cesar se je v njegovem delovnem kabinetu zadržal poldrugo uro, kjer mu je Hacquet razlagal, kako bi mu idrijski rudnik na leto lahko donal milijon goldinarjev dohodka, če bi znižal ceno živega srebra. Njegov predlog kot tudi projekt o kresilnem kamnu je bil izvršen (Hacquet 1984: 66).

Med obiskovalci Hacquetovega kabineta velja omeniti še naravoslovca in botanika Francesca Griselinija ter botanika in montanista Benedikta Franza Johanna Hermanna (1755–1815). Slednji se je v Hacquetovem stanovanju zadržal kar tri dni in si je zbirko, ki je zavzemala “skoraj tri cele sobe” (Hermann 1781: II, 9), natanko ogledal ter jo tudi podrobno opisal.⁷ Iz njegovega opisa vemo, da so zbirko tvorili minerali, med katerimi so izstopale “izredno popolne in krasne vrste živega srebra iz idrijskega rudnika”. Poleg njih je bila *herbaria viva* z mnogimi domačimi rastlinami, manjkalo pa ni niti tujih, saj

⁷ Hermannov opis (1781: II, 11–13) je tako podroben, da bilo na njegovi podlagi mogoče napraviti rekonstrukcijo Hacquetovega *Naturalienkabinette*.

je bilo v njej več kot 4.000 kosov. Vsak kos je bil posušen na posebnem listu. Živalski svet ni bil tako bogato zastopan, vendar je bilo v zbirki nekaj "odličnih" primerkov, kot na primer črna sova ("skrajno redek in popolnoma nov kos") in kos "nenavadne velikosti, ki je en čevelj visok".⁸ Del kabineta je bila tudi naravoslovna in medicinska knjižnica, ki ni bila "tako obsežna, kot je (bila) dobro izbrana" (Hermann 1781: II, 10). Hermann je med ogledovanjem zbirke videl tudi človeški skelet in truplo, ki ju je Hacquet uporabljal za kirurška predavanja (Hermann 1781: II, 11).

Griselini v svojem potopisu ne omenja Zoisove zbirke, kar kaže na to, da baron Zois tedaj svoje zbirke mineralov, ki je dosegla okoli 5.000 kosov in je svoj čas veljala za eno najlepših tovrstnih zbirk na svetu (Hudales 2008: 83), še ni imel. Vendar je v letih od 1775 do 1780 "najbogatejši Kranjec" že zbral veliko "lepih vulkanskih kamenin", skupaj z "bogato in izbrano knjižnico ter čedno zbirko bakrorezov" (Hermann 1781: II, 14–15), po vsej verjetnosti po Hacquetovem zgledu. Na to misel napeljuje dejstvo, da je baron Zois po Hacquetovem odhodu iz Ljubljane postal "botaničar". V pismu, ki ga je 16. oktobra 1787 pisal profesorju Hacquetu, je namreč zapisal:

"Moj opis Vas pouči, da sem na najboljši poti postati botaničar. Če se to zgodi, boste Vi vzrok: v osamljenosti glede mineralogije, ki me obdaja izza Vašega odhoda, izgubljam polagoma veselje do nje, kajti skoraj nemogoče Ti je vztrajati, če nimaš veselja, da bi z drugimi izmenjeval misli, zlasti še v tako jalovi deželi, kakor je na apnu bogata Kranjska" (Kidrič 1938: 274).

Ko je bil profesor na ljubljanskem liceju, je Hacquet napravil "anatomski teater" v okviru svojega bogatega prirodoslovnega kabineta. V prostorih nekdanje jezuitske lekarnе v Ljubljani je Philippus Prezl (tudi Brezl),⁹ *chirurgiae magister*, začel leta 1759 izvajati predavanja iz kirurgije, in sicer trikrat na teden; predavanja so bila obvezna za ljubljanske babice in padarje (Vrhovec 1886: 56; Borisov 1999: 473). Prezlovo anatomsko zbirko (tetraloške in embriološke primerke) je po vsej verjetnosti prevzel Hacquet za svoj anatomski teater, ki ga je uredil v svojem stanovanju v hiši na Starem trgu 83 blizu nekdanje cesarske bolnice pri sv. Jakobu (danes Gornji trg 4) (Vrhovec 1886: 58–61, 69; Pintar 1939: 18; Borisov 1999: 473).

Hacquet je bil zlasti v svojih ljubljanskih letih navdušen zagovornik širjenja prosvete med ljudstvom in se z veliko vnemo boril proti "praznoverju", kakršno je vladalo v temnem veku, ko so bili menihi edini profesorji medicine in so si pri zdravljenju bolezni lahko pomagali s sveto vodico, relikvijami svetnikov, rožnimi venci in vseh sort amuletov (glej npr. Hacquet 1801: 23–24), zato se je zapletel v konflikte s predstavniki lokalne duhovščine. Prišlo je do tega, da so mu škof in nižja duhovščina grozili na vseh straneh, menihi so pridigali proti njemu in ga javno obtoževali kot krivoverca in ateista. Tako se je med "ubogim preprostim ljudstvom" na Kranjskem razširilo "praznoverje", da je Hacquet zgradil anatomski teater zato, da bi v njem usmrčeval rdečelasce in jim jemal kri. Z njo pa naj bi (nekdanji) jezuit Gabriel Gruber, ki je bil razvpit za alkimista, "figiral" živo srebro, to je – ga spreminjal v zlato, s čimer naj bi si hotel pridobiti dovolj

⁸ Kot vemo iz drugih virov, je imel Hacquet v svoji zbirki tudi mamutov okel, ki ga je Gruber nekoč našel v bližini Siska in mu ga podaril (Južnič 2004: 183).

⁹ Ivan Pintar (1939: 16) in Zmago Bufon (1971: 171) ga imenujeta Jakob Brecejl.

Baltazar Hacquet (iz: *Ilustrirani Slovenec*, 1927).

denarja, potrebnega za dograditev prekopa. Ta bajka je imela za Hacqueta neprijetne posledice, postal je splošno osovražen. Zaradi sovražnih govoric je moral spremeniti ime, da je lahko nadaljeval s potovanji po Iliriji. Čeprav je bil dober katolik, so ljudje s prstom kazali nanj kot na “luterjana”, kar je pomenilo toliko kot “pogan” (Hacquet 1789: IV, xi–xiii; 1801: 24–25; 1815: I, 23–24; Ohrenstein 1816: I, 38; Shoberl 1821: I, 21–24).

Zaradi pritiskov se je Hacquet pomladi 1787 odločil zapustiti Ljubljano. Kot je zapisal v svoji avtobiografiji, je sprejel vabilo univerze v Lvovu, ker je končal z raziskavami v južnem delu avstrijskega cesarstva in zaradi “mnogih neljubih doživljajev na Kranjskem, ki sem jih bil tam v času 20 let deležen s strani bigotnega, nekultiviranega, zlobnega prebivalstva; kakršni so skoraj vsi polcivilizirani Slovani” (Hacquet 1984: 67). Postal je profesor “specialne” zgodovine narave na medicinskem oddelku Univerze v Lvovu in zasedel katedro mineralogije, botanike in zoologije skupaj s kabinetom zgodovine narave. Iz Ljubljane je pripeljal svojo mineraloško in zoološko zbirko (Beiersdorf 2000: 20), medtem ko je vsaj del herbarija prepustil Karlu Zoisu.¹⁰ Da razmere za delo, ki jih je imel v Lvovu, niso dosegle njegovih pričakovanj, lahko razberemo iz korespondence z Zoisom. Zois je v zgoraj omenjenem pismu med drugim zapisal: “Zelo me je osupnila vest, da nimate za naravoslovje niti instrumentov niti prostorov” (Kidrič 1938: 273).

Leta 1805 je bil skupaj z lvovsko univerzo premeščen v Krakov. Naslednjega leta je tam uredil svoj naravoslovni kabinet in še leto pozneje postal dekan medicinske fakultete. Ko pa je 15. julija 1809 mesto padlo v roke “sovražnikov Avstrije”, je dobil

¹⁰ V svojem zapisu ob stopenetdesetletnici Prirodoslovnega muzeja v Ljubljani potemtakem avtor napak piše: “Kakšna škoda, da je zbirka z dragocenimi Hacquetovimi zapiski in njegovo korespondenco propadla pri velikem požaru starega dela Ljubljane leta 1774!” (Bufon 1971: 171).

katedro kemije, botanike in zgodovine narave skupaj z botaničnim vrtom (Hacquet 1996: 68; Piekielek 1983: 17).

“Nikoli patriot, ampak kozmopolit”

Po schönbrunnskem miru, sklenjenem 14. oktobra 1809, je bilo mesto Krakov priključeno k varšavski kneževini. Na krakovski univerzi je nastopila repolonizacija pouka, zato so jo nemški profesorji na hitro zapustili. Med njimi je bil tudi Hacquet, ki se je preselil na Dunaj. Poljske oblasti so ga sicer skušale zadržati, ker je spadal med “neštevilne tedanje tuje profesorje, ki so delovali v dobro poljske znanosti”, vendar je Hacquet ostal lojalen Habsburžanom (Piekielek 1983: 18; Beiersdorf 2000: 20). O tem je v svoji avtobiografiji zapisal:

“Ko sem bil 9. junija (1810, op. B. J.) v Krakovu, se je pri meni zgledal saški kralj s svojimi ministri, s princem Poniatowskim, Lubomirskim, z nadškofom krakovskim, s senatom univerze itd. itd. Potem ko so si ogledali moj naravoslovni kabinet, me je želel kralj in tudi senat in dr. pregovoriti, da bi ostal pri Poljaki, vendar me nič ne bi moglo odvrniti od zvestobe do avstrijske vladarske hiše, potem ko sem ji zvesto služil celih 55 let. Dan pred kraljevim odhodom iz Krakova je prišel k meni baron Kaknitz, kraljevi minister, in mi je ponudil mesto direktorja kralj. naravoslovnega kabineta v Dresdnu; vendar sem se tudi za to ponudbo zahvalil. 14. istega meseca sem iz Poljske odpotoval za vedno, potem ko sem svoj naravoslovni kabinet in izbrano knjižnico prepustil za pol cene, kolikor je mene stala. Ker univerza ni imela denarja, sem ji poklonil vse svoje merilne inštrumente, svoje fizikalne inštrumente itd. V zadnjem letu ali leta 1809 je ostala stolica za kemijo in botaniko nezasedena in sem obe stolici prevzel; bil sem torej profesor naravoslovja, kemije in botanike, in ko sem odšel, so zaprli avstrijsko univerzo kot tudi ono v Krakovu in Lvovu za vedno. Enako se je zgodilo s Kmetijsko družbo v Ljubljani, na Kranjskem ali v Iliriji, ko sem od tam odšel leta 1787” (Hacquet 1984: 68).

Hacquetovo zbirko so tvorili minerali, herbarij, živali in knjižnica. Njen katalog je obsegal 4.092 števil, od česar je bilo 3.352 mineralov, 361 kamenin in 379 fosilov; od mineralov pa je manjkalo 14 kosov, tako da je bilo vseh kosov 4.078. Po popisu Aloysia Estreicherja je bilo od tega leta 1842 ohranjenih še 4.050 kosov, od tega 3.150 mineralov ter 900 kamenin in fosilov. Zbirka je vsebovala še 434 živalskih primerkov, od tega 35 sesalcev, 18 črvov, 88 velikih in vodnih ptic, 12 gadov/plazilcev, 24 rib, 72 žuželk, 17 polžev in 19 školjk. V zbirki je bilo tudi večje število koral in rogov (Estreicher 1842; Altha 1864: 249; Beiersdorf 2000: 19–20).

Ko je Aloysi Estreicher zasedel katedro, si je prizadeval, da bi krakovska univerza odkupila Hacquetovo zbirko v celoti s knjižnico vred. To mu je uspelo realizirati šele zaradi odločitve kralja saškega in kneza varšavskega Friedricha Augusta, ki je leta 1810 obiskal Krakov in si ogledal Hacquetovo zbirko v Collegium Physicum na Ulici sv. Anne. Friedrich August je odobril odkup zbirke za 2.500 ducatov, in sicer 2.000 ducatov za ptice in druge živali, 500 ducatov pa za razne naprave, instrumente in pohištvo ter za knjižnico (Estreicher 1842: 42; Altha 1864: 247–248; Czarniecki 1964: 28; Beiersdorf

2000: 20–21). Zbirka je postala osnova mineraloškega in zoološkega kabineta pri današnji Jagiellonski univerzi (Fedorowicz 1965: 27).

Estreicher je leta 1822 ugotovil, da so zob časa in molji močno najedli ptice iz Hacquetove zbirke in bi jih bilo treba odstraniti iz kabineta, še uporabne za predavanja pa popraviti. Zbirka metuljev v steklenih omaricah, obešenih po stenah zoološkega kabineta, je bila zaradi posledic izpostavljenosti svetlobi in zaradi starosti potrebna obnove (Estreicher 1842: 48; Altha 1864: 273; Beiersdorf 2000: 90). Preparati, ki jih je Hacquet uporabljal pri svojih predavanjih, so bili kot neuporabni predmeti brez vrednosti izločeni iz kabineta. Anatomske preparate, kot na primer skelete, živalske in človeške glave, pa so leta 1839 preselili v ustrezen kabinet (Altha 1864: 278–279). Do danes se je ohranil le še del Hacquetove mineraloške zbirke v Inštitutu geoloških znanosti Jagiellonske univerze, višji kustos Krzysztof Beiersdorf pa dopušča možnost, da je v zbirki Zoološkega muzeja iste univerze ohranjen še kak predmet iz Hacquetove zbirke, vendar za to ni dokazov v inventarnih knjigah (Beiersdorf 2009).

30

Hacquet je hotel svoje življenje posvetiti resnici, ali kot je zapisal sam:

“Mnogo stvari na svetu se mi je kot filozofu in iskalcu resnice zdelo neverjetnih in sem o tem večkrat svoje dvome povedal ali pa jih tudi docela ovrgel. Vedno pa sem voljan vsakršen dvom opustiti, če bom nasprotje našel za resnično ali me bo kdo drug lahko bolje poučil; zakaj ... človek sem in kot tak se lahko stokrat motim; toda pravico, ki jo ima vsakdo, si lastim tudi jaz: da sam presojam in preverjam ter se ne dam slepo voditi od vsakega učitelja, ki nima nič več čutov ko jaz. Zakaj slepo spoštovanje je lahkovernost in zato prvi vir zmote” (Hacquet 1785: I, 73–74).

V svojih spisih pa tudi sicer je Hacquet večkrat kritiziral pobožnjaške predsodke in praznoverja, zlasti ostro je obračunaval s “črnosukneži in menihi”. V delu *Oryctographia Carniolia* je javno kritiziral celo Gruberja, ker je močno prekoračil predvideno vsoto za urejanje Ljubljani (Hacquet 1781: II, 9–10; 1784: 150–151); v kritiki je celo mogoče prebrati namige, da se je Gruber pečal z alkimijo (Kopatin 1934: 10). Razsvetljenskim načelom je ostal zvest tudi potem, ko je duhu časa zavladala romantika in z njo ideologija nacionalizma. Ponemčeni Francoz je zase zapisal, da ni bil “nikoli patriot, ampak kozmopolit”; ker je bil v službi avstrijske države, ji je bil lojal in je delal zanjo po svojih najboljših močeh (Hacquet 1796: IV, iv). Vse življenje je ostal zvest tudi jožefinski politiki germanizacije (Maślankiewicz 1960: 223; Borisov 1999: 478). V svojem času je živel na obrobju cesarstva, vendar je bil s svojim raziskovalnim delom v samem središču znanstvenega življenja in je med sodobnimi učenjaki užival izjemen ugled. Goethe, denimo, je 7. septembra 1786 na začetku svojega klasičnega potopisa *Italianische Reise* zabeležil v svoj dnevnik, da je došel do Karwendelskega gorovja, ki poteka neprekinjeno od Dalmacije do St. Gottharda in še naprej, in da je Hacquet “prepotoval večji del tega gorovja” (Goethe 1913: I, 10). Opat Alberto Fortis pa je o njem pisal, čeprav ga ni imenoval, kot o izjemno pošteni in verodostojni osebi, na katere poročila se je tako zanesel, kot da bi opazovane pojave videl s svojimi očmi (glej Fortis 1777: v; primerjaj Hacquet 1801–1808: 132). V obdobju romantike, ko je postala narodna pripadnost najpomembnejše merilo za ocenjevanje dosežkov človeškega duha, vključno

z znanostjo,¹¹ je bilo Hacquetovo znanstveno in zbirateljsko delo prav zaradi njegovega kozmopolitizma potisnjeno na obrobje pozornosti (glej npr. Wester 1954: 56).

LITERATURA IN VIRI

ADAM, Thomas Ritchie

1939 *The museum and popular culture*. New York: American Association for Adult Education.

ALTHA, Alojzy

1864 Katedra i gabinet mineralogiczny. V: *Zakłady uniwersyteckie w Krakowie*. Kraków: C. k. Towarzystwo Naukowe Krakowskie. Str. 234–265.

BEIERSDORF, Krzysztof

2000 *Dzieje Muzeum Zoologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków: Delta Design.

2009 *Ustna informacja*. Kraków.

BLOUNT, Thomas Pope, Sir

1693 *A natural history: containing many not common observations: extracted out of the best modern writers*. London: R. Bentley.

BORISOV, Peter

1999 O Hacquetovem značaju: (zgodovinsko-psihološka študija). *Zgodovinski časopis* 53, št. 4, str. 455–482.

BROWNE, Edward

1673 *A brief account of some travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly, Austria, Styria, Carinthia, Carniola, and Friuli: as also some observations on the gold, silver, copper, quick-silver mines, baths, and mineral waters in those parts: with the figures of some habits and remarkable places*. London: Benj. Tooke 1673.

BUFON, Zmago

1971 K stopedesetletnici Prirodoslovnega muzeja Slovenije v Ljubljani. *Argo* 10, št. 2, str. 164–200.

CZARNIECKI, Stanisław

1964 *Zarys historii geologii na Uniwersytecie Jagiellońskim*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.

DIMITZ, August

1874–1875 *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*. Laibach: I. Kleinmayr & F. Bamberg.

ESTREICHER, A.

1842 Rzeczk krótka o gabinecie mineralogicznym na Uniwersytecie Jagiellońskim. *Rocznik Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim* 5, str. 42–76.

FEDOROWICZ, Zygmunt

1965 *Dzieje zoologii na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1780–1960*. Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego.

FINDLEN, P.

1994 *Possessing nature: museums, collecting, and scientific culture in early modern Italy*. Berkeley: California University Press.

FORTIS, Alberto

1774 *Viaggio in Dalmazia*. Venezia: Alvise Milocco.

1777 *L'abate Fortis al Signor Giovanni Lovrich*. Brescia.

1778 *Travels into Dalmatia*. London: J. Robson.

GOETHE, Johann Wolfgang von

1913 *Italienische Reise*. Leipzig: Im Insel-Verlag.

GRISELINI, Francesco

1780 *Lettere odeopiche ove i suoi viaggi e le di lui osservazioni spettanti all'istoria naturale ai costumi di varj popoli e sopra più altri interessanti oggetti si descrivono*. Milano: Gaetano Motta.

---

¹¹ V neki opombi pod črto je Hacquet takole opisal nacionaliste: "Ti priskledniki imajo za svoje geslo: Ibi patria est, ubi bene est, t.j.: kjer se morejo mastiti, tam je njih blagor in obstanek; oni vedo, da doseže naklonjenost, kdor zna dvoriti; kdor pa vrši svojo dolžnost, nima nič od tega ali pa ga celo preganjajo" (Hacquet 1796: IV, v).

HACQUET

- 1778–1789 *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder. Vol. 4.* Leipzig: Johann Gottlob Immanuel Breitkopf.
- 1785 *Physikalisch-Politische Reise aus den Dinarischen durch di Julischen, Carnischen, Rhätischen in die Norischen Alpen, im Jahre 1781 und 1783.* Leipzig: Adam Friedrich Böhme.
- 1796 *Physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1794 und 95. durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nordlichen Karpathen.* Nürnberg: Verlag der Raspischen Buchhandlung.
- 1801–1808 *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven: deren geographische Ausbreitung von dem adriatischen Meere bis an den Ponto, deren Sitten, Gebräuche, Handthierung, Gewerbe, Religion u. s. w. nach einer zehnjährigen Reise und vierzigjährigen Aufenthalte in jenen Gegenden.* Leipzig: Im Industrie-Comptior.
- 1815 *L'Illyrie et la Dalmatie, ou mœurs, usages et cosumes de leurs habitants et de ceux des contrées voisines.* Traduit de l'allemand de m. Le Docteur Hacquet, par M. Breton. Paris: Nepveu.

HACQUET, Baltazar

32

- 1984 *Avtobiografija B. Hacqueta: (1740–1815).* V: Pilleri, G., Mušič, D. (ur.): *La vita di Belsazar Hacquet ed il suo viaggio a vela sulla Sava da Lubiana a Semlin. Autobiografia di Joannes Antonius Scopoli.* Waldau-Bern: Verlag des Hiranatomischen Institutes. Str. 61–72.
- 1996 *Veneti, Ilii, Slovani.* Nova Gorica: Branko.

HECKETHORN, Charles William

- 1875 *The secret societies of all ages and countries.* London: James Hogg.

HERMANN, Benedikt Franz

- 1781 *Reisen durch Oesterreich, Steyermark, Kärnten, Krain, Italien, Tyrol, Salzburg, und Baiern, im Jahre 1780. Vol. II.* Wien: In der Wapplerischen Buchhandlung.

HIDES, Sean

- 1997 *Material culture and cultural identity.* V: Susan M. Pearce (ur.): *Experiencing material culture in the Western world.* London in Washington: Leicester University Press. Str. 11–35.

HUDALES, Jože

- 2008 *Slovenski muzeji in etnologija: od kabinetov čudes do muzejev 21. stoletja.* Ljubljana, Velenje: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Muzej Velenje.

HUTTON, James

- 1785 *Theory of the earth: or an investigation of the laws observable in the composition, dissolution, and restoration of land upon the globe.* Edinburgh: Royal Society of Edinburgh.

JEZERNIK, Božidar

- 2004 *Wild Europe: the Balkans in the gaze of Western travellers.* London: Saqi Books.

JUŽNIČ, Stanislav

- 2003 *Gabrijel Gruber in navigacijski inženir Jurij Vega.* *Arhivi* 26, št. 1, str. 69–80.
- 2004 *Hacquetova bibliografija.* *Arhivi* 27, št.1, str. 167–187.

KEYNES, Geoffrey (ur.)

- 1931 *The Letters of Sir Thomas Browne.* London: Faber and Faber.

KIDRIČ, France

- 1938 *Zois in Hacquet.* *Ljubljanski zvon* 58, str. 271–275.

KOPATIN, Viktor, S. J.

- 1934 *Gabrijel Gruber S. J. in njegov prekop.* *Kronika slovenskih mest* 1, št. 1, str. 8–14.

KOPRIVA, Silvester

- 1989 *Ljubljana skozi čas: ob latinskih in slovenskih napisih in zapisih.* Ljubljana: Založba Borec.

LINHART, Anton

- 1796 *Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs.* Nürnberg: Ernst Christoph Grattenauer.

MACDONALD, Sharon (ur.)

- 1998 *The politics of display: museums, science, culture.* London in New York: Routledge.

MAŚLANKIEWICZ, Kazimierz

- 1960 *Hacquet Baltazar (Belsazar).* V: Lepszy, K. (ur.): *Polski słownik biograficzny.* Wrocław, Kraków, Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. Str. 221–223.

NEPODPISANO

- 1784 *Laibach den 20. März.* *Laibacher Zeitung* 1, št. 13, str. 2–3.

NOVAK, Vilko

- 1974 Balthasar Hacquet in slovenska ljudska kultura. *Traditiones* 3, str. 17–68.
- OHRENSTEIN, August (ur.)
- 1816 *Illyrien und Dalmatien, oder Sitten Gebräuche und Trachten der Illyrier und Dalmatiner, und ihrer Nachbarn. Aus dem französischen nach Hacquet, Fortis und Cassa verfaßten Werke des Herrn Breton.* Pesth: Konr. Hartleben.
- OROŽEN, Fran
- 1895 Prvi hribolazci na Triglavu. *Ljubljanski zvon* 15, str. 15–24.
- PIEKIEŁKO, Alicja
- 1983 *Historia Ogródu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.* Warszawa, Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- PILLERI, G.; Mušič, Drago (ur.)
- 1984 *La vita di Belsazar Hacquet e il suo viaggio a vella sulla Sava da Lubiana a Semlin. Autobiografia di Joannes Antonius Scopoli.* Waldau-Bern: Verlag des Hirnanatomischen Institutes.
- PINTAR, Ivan
- 1939 *Mediko-kirurški učni zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec.* Ljubljana: Učiteljska tiskarna. 33
- RADICS, Peter pl.
- 1904 Valvasor. *Slovan* 2, str. 6–8.
- REISP, Branko
- 1983 *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor.* Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SCHLOSSER, Julius von
- 1908 *Kunst- und Wunderkammern der Spätrenaissance: ein Beitrag zur Geschichte des Sammelwesens.* Leipzig: Verlag von Klinkhardt & Biermann.
- SCHÖNLEBEN, Joanne Ludovico
- 1681 *Carniola antique et nova.* Labaci: Joann. Baptisté Mayr.
- SCHULZ, Eva
- 1994 Notes on the history of collecting and of museums. V.: Pearce, S. M. (ur.): *Interpreting objects and collections.* London, New York: Routledge. Str. 175–187
- SHOBERL, Frederick (ur.)
- 1821 *Illyria and Dalmatia: containing a description of the manners, customs, habits, dress, and other peculiarities characteristic of their inhabitants, and those of the adjacent countries.* London: R. Ackerman.
- STELÈ, France
- 1928 Valvasorjev krog in njegovo grafično delo. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 9, str. 5–50.
- STESKA, Viktor
- 1899 Stara mestna hiša ljubljanska. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 9, str. 185–191.
- VALENTA von Marchturn, Alois
- 1897 Der Naturforscher Hacquet als Arzt in Krain. V: *Wiener Medizinische Wochenschrift. Separatabdruck aus der "Wiener Medizinische Wochenschrift"*, št. 18. Wien: Verlag von Moritz Perles.
- VALVASOR, John Wichard liber Baro
- 1687 Part of a letter written in latin to Thomas Gale, S. T. D. Secret. Reg. Soc. from Carniola, containing the method of casting statues in metal: together with an invention of his for making such cast statues of an extraordinary thinness, beyond any thing hitherto known or practised. *Philosophical Transactions*, št. 186, str. 259–262.
- VALVASOR, Johann Weichard
- 1689 *Die Ehre des Herzogthums Crain: das ist, Wahre, gründliche, und recht eigentliche Belegen- und Beschaffenheit dieses ... Römisch-Keyserlichen herrlichen Erblandes.* Laybach: Wolfgang Moritz Ender.
- VEREINSLEITUNG, der
- 1886 *Festschrift des Vereines der Ärzte in Krain anlässlich seines 25jährigen Bestandes (1861–1886).* Laibach: Im Selbstverlage des Vereines der Ärzte.
- VRHOVEC, Ivan
- 1886 *Die wohllöbl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach.* Laibach: Selbstverlag.
- WESTER, Josip
- 1954 *Baltazar Hacquet, prvi raziskovalec naših Alp.* Ljubljana: Planinska zveza Slovenije.
- WITTLIN, Alma S.
- 1949 *The museum: its history and its tasks in education.* London: Routledge & Kegan Paul.

BESEDA O AVTORJU

Božidar Jezernik, dr., je redni profesor za etnologijo Balkana in kulturno antropologijo na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Predava predmete socialni spomin in kulturna dediščina, antropologija spola in spolnosti, antropologija globalizacije (za študente prve stopnje), etnologija Balkana (za študente druge stopnje) in kulturna antropologija (za študente doktorskega študija). Je koordinator doktorskega študija Univerze v Ljubljani za Balkanske študije/ Balkan Studies. V letih 1988–1992 in 1998–2003 je bil predstojnik Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo in v letih 2003–2007 dekan Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Od leta 2003 dalje je vodja raziskovalne programske skupine Slovenske identitete v globalnem kontekstu, od leta 2009 pa predsednik uredniškega odbora Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani za znanstveni tisk.

Objavil je monografije o italijanskih, nemških in jugoslovanskih koncentracijskih taboriščih: *Boj za obstanek* (1983 in 1997; angleški prevod, 1999), *Spol in spolnost in extremis* (1993), *Non cogito ergo sum* (1994). Njegova monografija *Dežela, kjer je vse narobe* (1998) je bila prevedena v bosanski jezik (*Zemlja u kojoj je sve naopako* (Sarajevo, 2000)). Njena dopolnjena in razširjena izdaja je bila v angleščini objavljena pod naslovom *Wild Europe* (London, 2004), v turškem jeziku kot *Vahşi Avrupa* (Istanbul, 2006), v poljskem kot *Dzika Europa* (Krakow, 2007) in srbskem kot *Divlja Evropa* (Beograd, 2007). Med drugim je uredil ali souredil znanstvene zbornike *Urban Symbolism and Rituals* (Županičeva knjižnica 2); *Besede terorja. Medijska podoba terorizma in nasilja* (Županičeva knjižnica 8); *“Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi”*. *Narativne podobe Ciganov/Romov* (Županičeva knjižnica 17); *Ja i Drugoj v prostranstve teksta* (Perm' in Ljubljana, 2007); *Europe and its Other. Notes on the Balkans* (Županičeva knjižnica 20); *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)* (Celovec, 2008); *Kulturna dediščina in identiteta* (v tisku); *Imagining “the Turk”* (v tisku).

ABOUT THE AUTHOR

Božidar Jezernik, Ph. D., is a full professor of the Ethnology of the Balkans and Cultural Anthropology at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Arts, University of Ljubljana. He lectures the courses Social Memory and Cultural Heritage, the Anthropology of Gender and Sexuality to B. A. students, the Ethnology of the Balkans to M. A. students, and Cultural Anthropology to doctoral students. He coordinates the doctoral study in Balkan Studies at the University of Ljubljana. Jezernik was head of the Department of Ethnology and Cultural Anthropology in 1988–1992 and 1998–2003, and dean of the Faculty of Arts, University of Ljubljana, in 2003–2007. Since 2003 he has been the leader of the research programme group “The Slovenian identity in the global context”, and he has been the chairman of the editorial board for scientific publications of the Faculty of Arts since 2009.

He has published monographs on Italian, German and Yugoslav concentration camps: *Boj za obstanek* (1983 and 1997; English translation, 1999), *Spol in spolnost in extremis* (1993), *Non cogito ergo sum* (1994). His monograph *Dežela, kjer je vse narobe* (1998) was translated into Bosnian as *Zemlja u kojoj je sve naopako* (Sarajevo, 2000). An expanded and revised version was published as *Wild Europe* (London, 2004), in Turkish as *Vahşi Avrupa* (Istanbul, 2006), in Polish as *Dzika Europa* (Cracow, 2007), and in Serbian as *Divlja Evropa* (Belgrade, 2007). He has edited or co-edited among others the scientific anthologies *Urban Symbolism and Rituals* (Županičeva knjižnica 2); *Besede terorja. Medijska podoba terorizma in nasilja* (Županičeva knjižnica 8); *“Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi”*. *Narativne podobe Ciganov/Romov* (Županičeva knjižnica 17); *Ja i Drugoj v prostranstve teksta* (Perm and Ljubljana, 2007); *Europe and its Other. Notes on the Balkans* (Županičeva knjižnica 20); *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)* (Celovec, 2008); *Kulturna dediščina in identiteta* (in print); *Imagining “the Turk”* (in print).

SUMMARY

LJUBLJANA'S "BOOKS OF THE WORLD" - FROM THE AUERSPERGS TO HACQUET

Scholars started to observe the world with their senses and learn about it based on critical examination only after the end of the militant Counter-Reformation. Their new views of the world led to the establishment of museum collections across all of West and Central Europe in the late sixteenth and seventeenth centuries, enabling researchers to empirically study a great variety of issues. The collectors and visitors of these collections shared the conviction that knowledge was power, enabling man to strengthen his control over nature and develop his innate rationality and superiority.

The oldest known account of the existence of a "book of nature," a collection of minerals and curiosities in Ljubljana, was written by the English traveller Edward Browne, who met with the Scottish pharmacist Toth in Ljubljana in the late 1660s. Toth showed him "many marvels and some minerals from these places."

35

Before careful observation of nature became a routine enterprise, natural scientists intensively engaged in studying unusual phenomena and wonders, and they often resorted to theology. This approach was abandoned only in the second half of the eighteenth century with the emergence of the Enlightenment, which radically changed the image of the world. During the Enlightenment natural scientists saw their activities as contributions to development and progress. The Enlightenment also left a deep mark on spiritual life in Carniola, especially in its capital. In the second half of the eighteenth century, two scientists of European standing were active in Ljubljana and both left behind personal collections. The Jesuit Gabriel Gruber adorned his newly-built palace in Ljubljana with a precious library and "rare fossils, art curiosities, models of useful machines and selected instruments for physical observations and experiments of all kinds." The collection of Professor Balthasar Hacquet dates from the same period as Gruber's. It consists of a *herbaria viva*, a collection of minerals and animals, and an anatomic theatre. Hacquet's *Naturalienkabinet* became famous among enlightened natural historians all across Europe, and many of them visited Hacquet to view it in person.
